

description of the distinguished groups of administrative-territorial units of the Donetsk region is for similarities of development of investment activity. Found out the basic problems of development of investment activity in a region and possible ways of their decision. Certain influence of investment activity on development of the Donetsk region.

Key words: investments, capital investments, investments in the fixed assets, direct foreign investments, investment activity.

Стаття надійшла до редколегії
10.09.2013 р.

УДК 911.3:332.3(477.82+476.7)

Майстер Андрій

Порівняльний аналіз рівнів сільськогосподарської освоєності території Волинської області України та Брестської області Білорусі

Розглянуто особливості розвитку сільського господарства Волинської області України та Брестської області Білорусі. Наведено визначення поняття «рівень сільськогосподарської освоєності території». Визначено інтегральний індекс рівня сільськогосподарської освоєності території районів Волинської та Брестської областей. Здійснено групування районів за рівнями сільськогосподарської освоєності території. Проведено порівняльний аналіз рівнів сільськогосподарської освоєності території Волинської та Брестської областей.

Ключові слова: територія, сільськогосподарська освоєність, рівень освоєності території, інтегральний індекс, сільське господарство.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасний етап розвитку продуктивних сил суспільства характеризується значними процесами інтенсифікації, які збільшують антропогенне навантаження на певні території. Антропогенний вплив на територію відбувається в процесі її заселення та безпосереднього господарського освоєння, використання місцевого природно-ресурсного потенціалу та поширення різних видів людської діяльності. Одним із найважливіших компонентів господарського освоєння території є її сільськогосподарське використання. Важливого значення в умовах посилення процесів інтеграції та глобалізації набувають суспільно-географічні дослідження прикордонних територій, зокрема визначення рівня сільськогосподарської їх освоєності. Волинська область України та Брестська область Білорусі – прикордонні регіони, які мають спільну і давню історію сільськогосподарського освоєння території. Донині питанням дослідження з теоретичного і практичного погляду, оцінки рівня сільськогосподарського освоєння території України та її прикордонних регіонів приділялося недостатньо уваги у вітчизняній суспільно-географічній науці. Тому дослідження рівня сільськогосподарської освоєності прикордонних територій Волинської та Брестської областей на сьогодні актуальне.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У вітчизняній суспільно-географічній науці нагромаджено чималий досвід із розробки теоретичних і методологічних основ дослідження питань сільськогосподарського освоєння територій. Аналізом проблем сільськогосподарського освоєння території як складного суспільно-географічного процесу й розробкою його теоретико-методичних та методологічних основ займалися багато російських учених, що було пов'язано з практичними проблемами освоєння багатих природних ресурсів Сибіру й Далекого Сходу ще за часів колишнього СРСР. Значний внесок у розробку теоретичних основ географічного вивчення процесів господарського освоєння територій зробили Б. М. Ішмуратов, І. В. Канцєбовська і Т. Г. Рунова [2], К. П. Космачов [3], Ю. В. Машуков, Ю. П. Михайлов, В. П. Мосунов [6], Ю. С. Нікульников [8], А. А. Сисоєв та ін. Функціонально-компонентні й просторові особливості процесів освоєння територій детально досліджували вчені Інституту географії ім. В. Б. Сочави Сибірського відділення РАН (м. Іркутськ) (С. В. Дуденко, Н. П. Каючкін, Г. Н. Малих, Е. О. Медведкова, Г. А. Петров та ін.). Зокрема, К. П. Космачов займався проблемами кількісної оцінки освоєння території як об'єкта економіко-географічного дослідження.

дження, вивчав проблеми піонерного освоєння тайги [3]. Ю. С. Нікульников розробив методу оцінки господарської освоєності території на основі показників абсолютної й відносної освоєності [8]. В. П. Мосунов вивчав проблеми нормативного членування та процесу господарського освоєння території [6]. К. О. Скрипник проаналізувала підходи до оцінки рівня освоєності території на основі одного або декількох загальноекономічних показників, широкого охоплення різних складових частин господарського освоєння й характеру використання території [9]. Вивченням проблем господарського освоєння території України та, зокрема, питаннями сільськогосподарського використання територій займаються О. І. Шаблій [11], О. Г. Топчієв [15] та ін. В. М. Василенко пропонує здійснювати оцінку освоєння території як етап економічної діагностики розвитку регіонів України [1]. П. О. Сухий дослідив ступінь і динаміку землекористування та землезабезпеченості західних областей України [1]. Дослідженням рівнів господарської та сільськогосподарської освоєності території Волинської області займаються В. Й. Лажник і А. А. Майстер [4; 5]. Проте порівняльний аналіз рівнів сільськогосподарської освоєності території Волинської області України та Брестської області Білорусі не проводився, що потребує більш детального вивчення.

Мета дослідження – порівняльний аналіз рівнів сільськогосподарської освоєності території Волинської області України та Брестської області Білорусі. Відповідно до мети поставлено такі **завдання**:

- розглянути особливості розвитку сільського господарства Волинської та Брестської областей;
- визначити інтегральний індекс рівня сільськогосподарської освоєності території адміністративних районів Волинської та Брестської областей;
- здійснити групування районів за рівнями сільськогосподарської освоєності території;
- провести порівняльний аналіз рівнів сільськогосподарської освоєності території досліджуваних областей.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Волинська й Брестська області належать до типових аграрних регіонів. Вони мають вигідне агрогеографічне положення, подібні природні умови, що зумовило схожу спеціалізацію сільськогосподарського виробництва. Під сільськогосподарськими угіддями у Волинській області зайнято 1052,2 тис. га (52 % від загальної площі території) [12], а в Брестській області Білорусі – 1429,3 тис. га (44 %) [7]. Рівень розораності території у Волинській та Брестській областях невисокий і становить відповідно 33,5 % і 25 %. Невисока частка сільськогосподарських угідь і ріллі пов'язана з високим рівнем залісненості та заболоченості території обох областей. Так, під лісами у Волинській області зайнято 31,8 % території, у Брестській – 37,6 %. Рівень заболоченості території Волинської області становить 5,7 %, Брестської – 7,8 % [7; 12].

Основними напрямками спеціалізації сільськогосподарського виробництва областей є вирощування зернових культур, цукрових буряків, картоплі, льону, овочів, а також м'ясо-молочне та молочно-м'ясне тваринництво. Важливе значення для розвитку сільського господарства має потенціал земельних ресурсів. Для Волинської та Брестської областей характерні переважно малородючі ґрунти зони мішаних лісів (дерново-підзолисті, торф'яники, болотні), лише південь Волинської області має більш родючі ґрунти лісостепової зони (чорноземи типові). Волинська та Брестська області розміщені у двох фізико-географічних зонах – зоні мішаних лісів і лісостепу (південь Волинської області), що впливає на спеціалізацію та розвиток сільського господарства цих регіонів.

Аналіз особливостей розвитку й розміщення сільськогосподарського виробництва в районах Волинської та Брестської областей показав значну територіальну диференціацію рівнів сільськогосподарської освоєності території (табл. 1). Рівень сільськогосподарської освоєності території в найширшому розумінні – розподіл продуктивних сил на сільській території відповідно до природних, економічних та соціальних умов, що відбиває ступінь її насиченості основними економічними та інфраструктурними елементами. За своєю суттю – це базис, на тлі якого протікають процеси росту й розвитку аграрного сектора економіки будь-якого регіону [10, с. 98]. Рівень сільськогосподарської освоєності території – це результат процесу освоєння, що характеризується насиченістю певної території видами та об'єктами сільськогосподарської діяльності.

Для оцінки рівня сільськогосподарської освоєності території ми використали усереднений синтетичний показник, отриманий за агломеративно-ієрархічною процедурою стандартизації (нормування) вихідних показників, який часто використовується під час класифікації різноманітних географічних

об'єктів. Методику його застосування в географічних науках добре розробив В. С. Тікунов [14, с. 57]. Процедура стандартизації вихідних показників виконувалася за формулою:

$$\bar{X}_{ij} = \frac{|x_{ij} - x_j^o|}{\max/\min x_j - x_j^o}, \quad \begin{matrix} i = 1, 2, 3, \dots, n; \\ j = 1, 2, 3, \dots, m \end{matrix} \quad (1)$$

де $\bar{X}_{ij}$ – стандартизований інтегральний показник (індекс); x_{ij} – часткові показники сільськогосподарського розвитку території i ; x_j^o – найгірші значення (по кожному показнику із усіх узятих для розрахунків); $\max/\min x_j$ – найбільш відмінні від x_j^o значення показників; n – кількість досліджуваних територіальних одиниць; m – число показників, узятих для розрахунків. За допомогою порівняння часткових показників усіх територіальних одиниць з умовною, яка характеризується значеннями x_j^o , виконано їх стандартизацію та ранжування.

Таблиця 1

Інтегральний індекс рівня сільськогосподарської освоєності території адміністративних районів Волинської та Брестської областей

Район	Інтегральний індекс рівня освоєності території, $I_{осв}$	Район	Інтегральний індекс рівня освоєності території, $I_{осв}$
<i>Волинська область</i>		<i>Брестська область</i>	
Володимир-Волинський	0,415	Барановицький	0,633
Горохівський	0,503	Березівський	0,310
Іваничівський	0,415	Брестський	0,517
Камінь-Каширський	0,309	Ганцевичський	0,112
Ківерцівський	0,264	Дрогичинський	0,324
Ковельський	0,305	Жабинківський	0,364
Локачинський	0,396	Івановський	0,383
Луцький	0,571	Івацевичський	0,277
Любешівський	0,253	Кам'янецький	0,553
Любомльський	0,199	Кобринський	0,390
Маневицький	0,237	Лунінецький	0,254
Ратнівський	0,279	Ляховицький	0,363
Рожищенський	0,340	Малоритський	0,247
Старовижівський	0,200	Пінський	0,387
Турійський	0,259	Пружанський	0,464
Шацький	0,091	Столінський	0,318

На основі сумування отриманих стандартизованих значень вихідних показників $\bar{X}_{ij}$ та визначення їхнього середньозваженого значення отримано інтегральний параметр $I_{осв}$, який може бути оцінений як індекс рівня сільськогосподарської освоєності території окремої адміністративної одиниці. Величина $I_{осв}$ безрозмірна і коливається від 0 до 1, а також виражає кумулятивний ефект врахування різноманітних часткових показників.

Для розрахунку інтегрального (синтетичного) індексу рівня сільськогосподарської освоєності території ($I_{осв}$) використано таку формулу:

$$I_{осв} = \frac{\sum \bar{X}_{ij}}{n}, \quad (2)$$

де $I_{осв}$ – інтегральний індекс сільськогосподарської освоєності; $\bar{X}_{ij}$ – стандартизований показник; n – кількість стандартизованих показників.

Для оцінювання величини індексів рівня сільськогосподарської освоєності територій адміністративних районів Волинської та Брестської областей використовувалися вихідні часткові показники, які відображають як абсолютні параметри сільськогосподарської діяльності, так і відносні, розраховані на 1 га сільськогосподарських земель. Для розрахунків було залучено 32 абсолютні й відносні показники, які характеризують різноманітні види сільськогосподарської діяльності (показники площі сільськогосподарських угідь, ріллі, показники виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції, зокрема обсяги виробництва продукції рослинництва та тваринництва тощо), а також показники заселеності сільської території (кількість і густота сільських поселень, чисельність та густота сільського населення тощо).

Статистичні дані в розрізі адміністративних одиниць областей бралися за 2011 р. із загальнодоступної статистичної бази Головного управління статистики у Волинській області [12] та Національного статистичного комітету Республіки Білорусь [7]. У результаті проведених розрахунків із використанням вищенаведеного алгоритму для кожної адміністративної одиниці отримано середньозважений стандартизований інтегральний показник рівня освоєності території $I_{осв}$, який формалізується як індекс рівня сільськогосподарської освоєності території.

Аналіз розрахованих показників інтегрального індексу $I_{осв}$ показав, що для Волинської та Брестської областей характерна значна територіальна диференціація за рівнем сільськогосподарської освоєності території. За інтегральним індексом рівня сільськогосподарської освоєності території $I_{осв}$ адміністративні райони обох областей було згруповано у п'ять груп: із високим, вищим від середнього, середнім, нижчим від середнього та низьким рівнем (рис. 1).

Найвищий рівень сільськогосподарської освоєності території мають три райони Брестської області Білорусі – Барановицький (0,633), Кам'янецький (0,553) і Брестський (0,517) та два райони Волинської – Луцький (0,571) і Горохівський (0,503). Високий рівень сільськогосподарської освоєності цих районів зумовлений значним рівнем соціально-економічного розвитку. Барановицький район є одним із найбільших виробників сільськогосподарської продукції Брестської області. На території Брестського та Луцького районів розміщені обласні центри – м. Брест і м. Луцьк як регіональні ядра економічного розвитку. Кам'янецький район географічно межує з Брестським, має тісні економічні зв'язки з останнім, що дало позитивний поштовх для розвитку сільського господарства та зумовило високий рівень освоєності території. Луцький та Горохівський райони найбільш економічно розвинені у Волинській області, для них характерний потужний потенціал земельних ресурсів, високий ступінь розораності території (понад 65 %), порівняно великі обсяги виробництва сільськогосподарської продукції.

До групи з вищим від середнього рівнем сільськогосподарської освоєності території увійшли Пружанський (0,464), Кобринський (0,390), Пінський (0,387) та Івановський (0,383) райони Брестської області та Володимир-Волинський (0,415), Іваничівський (0,415) і Локачинський (0,396) райони Волинської області. Райони цієї групи характеризуються середніми показниками рівня соціально-економічного розвитку, порівняно високим потенціалом земельних ресурсів (Володимир-Волинський, Іваничівський і Локачинський райони). Володимир-Волинський, Іваничівський і Локачинський райони розміщені переважно в зоні лісостепу, мають меншу лісистість і заболоченість території, що й зумовило високі показники рівня освоєності території. Пружанський, Кобринський, Пінський та Івановський райони розміщені на півдні (крім Пружанського району) Брестської області. Для цих районів характерний триваліший вегетаційний період, тепліший клімат, а тому й вища урожайність сільськогосподарських культур, більші валові обсяги продукції, ніж у північних районах Брестської області. Це все зумовило порівняно вищий рівень сільськогосподарської освоєності території, ніж в інших районах.

Середнє значення індексу сільськогосподарської освоєності території мають Жабинківський (0,364), Ляховицький (0,363), Дрогичинський (0,324), Столінський (0,318) і Березівський (0,310) райони Брестської області та Рожищенський (0,340), Камінь-Каширський (0,309) і Ковельський (0,305) райони Волинської області. Для цих районів характерна значна частка сільського населення (понад 60 % до всього населення), порівняно висока густота сільських поселень і сільського населення (понад 15 осіб/км²), що вплинуло на ступінь їх сільськогосподарського освоєння.

Четверту групу складають райони, які мають нижчий від середнього рівень освоєності території. До цієї групи увійшло п'ять районів Волинської області – Ратнівський (0,279), Ківерцівський (0,264),

Турійський (0,259), Любешівський (0,253) і Маневицький (0,237) та три райони Брестської – Івацевицький (0,277), Лунінецький (0,254) і Малоритський (0,247). Для цих районів характерний низький рівень соціально-економічного розвитку, малопотужний потенціал орних земель, висока лісистість (понад 40 %) і заболоченість (понад 5 %) території. Ці райони виділяються значною часткою пасовищ (понад 15 % площі території) та сіножатей (понад 9 %), що зумовило створення потужної кормової бази для розвитку тваринництва.

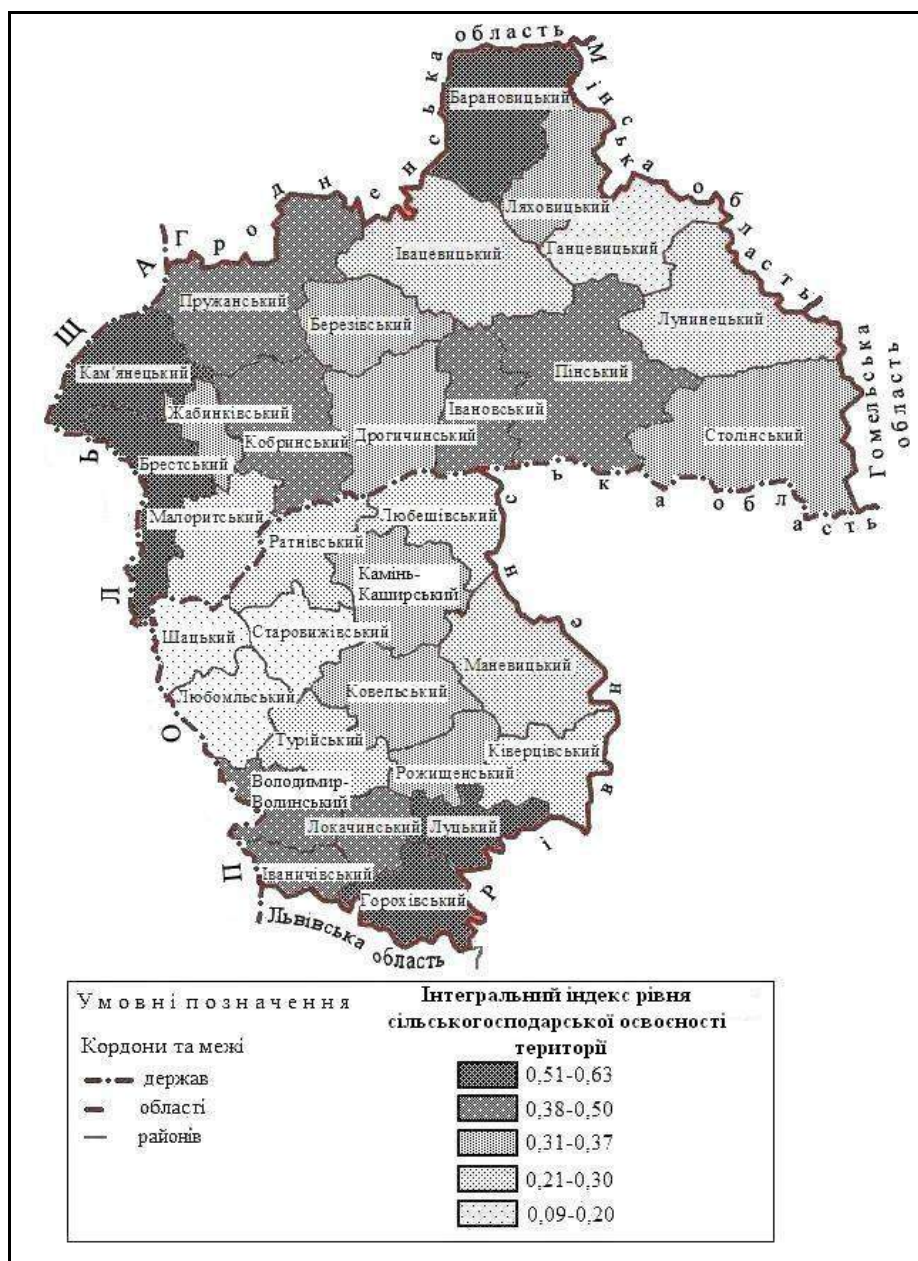

Рис. 1. Просторова диференціація інтегрального індексу рівня сільськогосподарської освоєності районів Волинської та Брестської областей

Найнижчий рівень сільськогосподарської освоєності території мають Старовижівський (0,200), Любомльський (0,199) і Шацький (0,091) райони Волинської області та Ганцевицький район (0,112) Брестської області. Розміщення цих районів у фізико-географічній зоні Полісся негативно позначилося на рівні сільськогосподарської освоєності території. Для них характерна висока лісистість території (понад 50 %), значна заболоченість, густа річкова та озерна мережа, що затруднює сільськогосподарське

освоєння території. Ці райони мають невисокий потенціал земельних ресурсів, оскільки переважають бідні на гумус дерново-підзолисті супіщані та дернові ґрунти, які після інтенсивних екологічно нераціональних меліоративних робіт стали ще менш родючими.

Аналіз рівнів сільськогосподарської освоєності території Волинської та Брестської областей показав значну просторову диференціацію в сільськогосподарському використанні їхніх територій. Для Брестської області Білорусі характерний вищий рівень сільськогосподарської освоєності території, ніж для Волинської області. Середній рівень індексу сільськогосподарської освоєності території Брестської області становить 0,369, тоді як Волинської – 0,315. Із 16 адміністративних районів Брестської області три райони мають високий рівень сільськогосподарської освоєності території, дев'ять – вищий від середнього та середній і чотири – нижчий від середнього та низький рівні освоєності території. У Волинській області порівняно з Брестською областю Білорусі з 16 адміністративних районів лише два райони з високим рівнем освоєності території, шість районів із вищим від середнього та середнім рівнем сільськогосподарської освоєності та вісім – із нижчим від середнього та низьким рівнями освоєності території.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Порівняльний аналіз рівнів сільськогосподарської освоєності території Волинської та Брестської областей показав, що для останньої характерний порівняно вищий рівень сільськогосподарської освоєності території. Така просторова відмінність у рівнях освоєності території зумовлена природно-географічними чинниками, особливо нерівномірним розподілом якісних земельних ресурсів, а також соціально-економічними чинниками, специфікою ведення і спеціалізацією сільського господарства, які визначають ступінь ефективності використання наявного земельно-ресурсного потенціалу, що потребує поглибленого наукового аналізу.

Джерела та література

1. Василенко В. М. Оцінка освоєння території як етап економічної діагностики її розвитку [Електронний ресурс] / В. М. Василенко // Економічні науки. Сер. : Регіональна економіка. – 2010. – Вип. 7 (27). – Ч. 2. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_re/2010_7_2/10.pdf
2. Канцеговская И. В. Вопросы измерения и картографирования хозяйственной освоенности территории СССР / И. В. Канцеговская, Т. Г. Рунова // Изв. АН СССР. Сер. географическая. – 1973. – № 5. – С. 83–74.
3. Космачев К. П. Пионерное освоение тайги / К. П. Космачев. – Новосибирск : Наука. Сиб. отд-ние, 1974. – 144 с.
4. Лажнік В. Й. Особливості територіальної диференціації рівня сільськогосподарської освоєності території Волинської області / В. Й. Лажнік, А. А. Майстер // Суспільно-, фізико-географічні та геоecологічні проблеми старопромислових районів : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Луганськ : Вид-во «ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. – С. 85–90.
5. Лажнік В. Й. Просторова диференціація господарської освоєності території Волинської області / В. Й. Лажнік, А. А. Майстер // Наук. вісн. Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Серія : Географічні науки. – 2011. – № 9. – С. 57–67.
6. Мосунов В. П. Территориальные структуры районов нового освоения / В. П. Мосунов, Ю. С. Никульников, А. А. Сысоев. – Новосибирск : Наука. Сиб. отд-ние, 1990. – 153 с.
7. Национальный статистический комитет Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://belstat.gov.by/homep/ru/indicators/regions_annual_data/regions_annual_data.php
8. Никульников Ю. С. Оценка хозяйственной освоенности территории – анализ, новые принципы конструкции показателя / Ю. С. Никульников // Доклады Института Сибири и Дальнего Востока. – 1976. – № 50. – С. 27–36.
9. Скрипник Е. О. Освоение территорий: теории, модели, политика [Электронный ресурс] / Е. О. Скрипник. – Режим доступа : http://ecrin.ru/files/skripnik_report_17.10.2008.doc
10. Смагин Б. И. Освоенность территории региона: теоретические и практические аспекты / Б. И. Смагин, С. К. Неуймин. – Мичуринск : Изд-во МичГАУ, 2007. – 124 с.
11. Соціально-економічна географія України : навч. посіб. / за ред. проф. О. І. Шаблія. – Львів : Світ, 2000. – 680 с.
12. Статистичний щорічник Волинь – 2011 / за ред. М. І. Мотиль. – Луцьк : Голов. упр. статистики у Волин. обл., 2012. – 552 с.
13. Сухий П. О. Динаміка сільськогосподарського землекористування та землезабезпеченості в Західному регіоні України / П. О. Сухий // Наук. зап. Вінниць. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Сер. : Географія. – 2007. – Вип. 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nzvdpugeogr/2007_14/PART3/dunamika%20silskogospodarskogo%20zemlekoristyvannya.pdf

14. Тикунов В. С. Разработка алгоритмов распознавания, классификации и картографирования географических комплексов с помощью ЭВМ / В. С. Тикунов // Новые методы в математической картографии (математико-картографическое моделирование и автоматизация). – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1978. – С. 52–69.
15. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії : навч. посіб. / О. Г. Топчієв. – Одеса : Астропринт, 2001. – 560 с.

Майстер Андрей. Сравнительный анализ уровней сельскохозяйственной освоенности территории Волынской области Украины и Брестской области Беларуси. Рассмотрены особенности развития сельского хозяйства Волынской области Украины и Брестской области Беларуси. Приведены определения понятия «уровень сельскохозяйственной освоенности территории». Определен интегральный индекс уровня сельскохозяйственной освоенности территории районов Волынской и Брестской областей. Осуществлена группировка районов по уровням сельскохозяйственной освоенности территории. Проведен сравнительный анализ уровней сельскохозяйственной освоенности территории Волынской и Брестской областей.

Ключевые слова: территория, сельскохозяйственная освоенность, уровень освоенности территории, интегральный индекс, сельское хозяйство.

Maister Andrij. The Comparative Analysis of the Agricultural Development Levels of the Volyn region in Ukraine and Brest region in Belarus. The features of the agriculture development of Volyn region in Ukraine and Brest region in Belarus are described. The concept «the level of the agricultural development of territory» and an integral index of the agricultural development level of areas of the Volyn and Brest regions are defined. Grouping of areas according to integral index of the agricultural development levels of territory is made. The main types of areas of the Volyn and Brest regions according to the agricultural development levels of territory are defined. A comparative analysis of the agricultural development levels of the regions is conducted.

Key words: territory, agricultural development, level of development of territory, integral index, agriculture.

Стаття надійшла до редколегії
07.11.2013 р.